

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 10 stycznia 2024 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Jarosław Sobutka (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Robert Stefanicki

SSN Renata Żywicka

w sprawie z odwołania E.M.

od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddziału w Jaśle

o podleganie ubezpieczeniom społecznym,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy i Ubezpieczeń

Społecznych w dniu 10 stycznia 2024 r.,

skargi kasacyjnej odwołującej się od wyroku Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie

z dnia 22 lutego 2022 r., sygn. akt III AUa 713/19,

**uchyla zaskarżony wyrok w pkt 1 i sprawę w tym zakresie
przekazuje Sądowi Apelacyjnemu w Rzeszowie do ponownego
rozpoznania oraz orzeczenia o kosztach postępowania
kasacyjnego.**

D.S.

UZASADNIENIE

Decyzją z dnia 20 grudnia 2018 r., znak: [...] nr [...], powołując się na przepisy ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych, art. 2

ustawy o swobodzie działalności gospodarczej i art. 3 ustawy z 30 marca 2018 r. prawo przedsiębiorców Zakład Ubezpieczeń Społecznych Oddział w Jaśle stwierdził, że E.M. jako osoba prowadząca pozarolniczą działalność gospodarczą nie podlega obowiązkowym ubezpieczeniom tj. emerytalnemu, rentowym i wypadkowemu oraz dobrowolnie ubezpieczeniu chorobowemu od dnia 1 września 2014 r. do 31 października 2018 r.

Wyrokiem z dnia 19 lipca 2019 r. Sąd Okręgowy w Rzeszowie zmienił zaskarżoną decyzję Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddziału w Jaśle z dnia 20 grudnia 2018 r. w ten sposób, że ustalił, iż wnioskodawczyni E.M., jako osoba prowadząca pozarolniczą działalność gospodarczą, podlega obowiązkowo ubezpieczeniu emerytalnemu, rentowym i wypadkowemu oraz dobrowolnie ubezpieczeniu chorobowemu w okresie od 1 września 2014 r. do 31 października 2018 r. oraz zasądził od Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddział w Rzeszowie na rzecz wnioskodawczyni E.M. kwotę 180 zł tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego. W ocenie Sądu Okręgowego okoliczność, że prowadzone przez wnioskodawczynię usługi nie musiały być wykonywane przez nią osobiście i fakt, że niejednokrotnie w spornym okresie były świadczone przez inne osoby - przez pracowników, zleceniobiorców powodowało, że w niniejszym stanie faktycznym, stan niezdolności wnioskodawczyni do pracy nie był równoznaczny z niewykonywaniem przez nią działalności gospodarczej. Zdaniem Sądu sekwencja świadczonych usług, organizowanych i podejmowanych w okresie analizowanym czynności, świadczy o stałym zamiarze wykonywania działalności gospodarczej przez wnioskodawczynię. Intencją E.M. było prowadzenie działalności gospodarczej przy wypełnieniu koniecznych jej przesłanek jak: zorganizowanie, zarobkowość, wykonywanie działalności we własnym imieniu oraz ciągłość.

Po rozpoznaniu apelacji organu rentowego od wyroku Sądu Okręgowego w Rzeszowie z dnia 19 lipca 2019 r. Sąd Apelacyjny w Rzeszowie wyrokiem z dnia 22 lutego 2022 r., zmienił zaskarżony wyrok w pkt. I jedynie o tyle, że ustalił podstawę wymiaru składek na ubezpieczenia społeczne wnioskodawczyni E.M. w kwocie stanowiącej 60% prognozowanego przeciętnego wynagrodzenia miesięcznego ogłoszonego, w trybie art. 19 ust. 10 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych na dany rok kalendarzowy, dalej idącą apelację oddalił oraz zniósł pomiędzy stronami

koszty postępowania apelacyjnego. Sąd II instancji uznał, że apelacje organu rentowego okazała się zasadna w części, tj. w zakresie konieczności weryfikacji zgłoszonej przez wnioskodawczynię podstawy wymiary składek. Sąd Apelacyjny nie podzielił argumentacji Sądu Okręgowego o niemożliwości weryfikacji podstawy wymiaru składek na ubezpieczenie społeczne. Zauważyć należy, że w przypadku gdy przedmiotem postępowania jest tytuł podlegania ubezpieczeniom społecznym, to w sytuacji potencjalnego sądowego ustalenia podlegania spornemu tytułowi ubezpieczeń społecznych dopuszczalna jest w postępowaniu sądowym weryfikacja zadeklarowanej, a w szczególności oczywiście zawyżonej podstawy wymiaru składek, która decyduje o wysokości świadczeń z ustalonego ubezpieczenia, w sposób respektujący nie tylko przepisy i zasady podlegania ubezpieczeniom społecznym, ale także zasady solidaryzmu, transparentności i przejrzystości sprawiedliwego systemu i funduszu ubezpieczeń społecznych. Przychody osiągane przez wnioskodawczynię z prowadzonej działalności gospodarczej nie pozwalały na opłacanie tak wysokich, zadeklarowanych przez nią składek ubezpieczeniowych. Wnioskodawczyni opłacając składkę na ubezpieczenie społeczne od maksymalnej podstawy wymiaru zdawała sobie sprawę, iż konieczność uiszczenia tak wysokiej składki będzie miała charakter krótkotrwały, miała bowiem w perspektywie pewność co do pobierania w dalszej kolejności świadczeń z ubezpieczenia społecznego w znacznej kwocie. Takie zaś działania pozostają w ewidentnej sprzeczności z zasadą równego traktowania wszystkich ubezpieczonych (art. 2a ustawy systemowej), w tym z zasadą solidaryzmu ubezpieczeń społecznych i przysługiwania proporcjonalnych świadczeń w zależności od wymaganego okresu oraz wysokości opłaconych składek na ubezpieczenie społeczne. Zadeklarowanie maksymalnie dopuszczalnej prawnie podstawy wymiaru składek zdaniem Sadu Apelacyjnego musi się odnosić do sytuacji danego przedsiębiorcy, który powinien prowadzić działalność w takim rozmiarze, że zadeklarowanie wyższej podstawy wymiary i opłacanie od takiej podstawy składek nie będzie stanowiło dla niego nieadekwatnej trudności finansowej i będzie znajdowało pokrycie w osiągniętych przychodach. Dalej idąca apelacja organu rentowego podlegała oddaleniu jako nieuzasadniona. Sąd Okręgowy przeprowadził wyczerpujące postępowanie dowodowe, a w swych ustaleniach i wnioskach nie wykroczył poza ramy swobodnej oceny wiarygodności i mocy dowodów wynikające

z przepisu art. 233 k.p.c., nie popełnił też uchybień w zakresie ustalonych faktów. Przedstawione przez Sąd Okręgowy rozumowanie przedstawia się jako wewnętrznie zwarta i logiczna całość, a ocena dowodów dokonana z zachowaniem zasad wynikających z art. 233 § 1 k.p.c. nie budzi zastrzeżeń.

W skardze kasacyjnej z dnia 4 maja 2022 r. pełnomocnik ubezpieczonej E.M. zaskarżył wyrok Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie z dnia 22 lutego 2022 r. w części, tj. w zakresie pkt 1 (zmiana wyroku w pkt. 1 i ustalenie podstawy wymiaru składek na ubezpieczenia społeczne w kwocie stanowiącej 60% prognozowanego przeciętnego wynagrodzenia miesięcznego ogłoszonego w trybie art. 19 ust. 10 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych na dany rok kalendarzowy) i 3 (rozstrzygnięcie o kosztach) wyroku. Skarga kasacyjna została oparta na zarzutach naruszenia przepisów prawa materialnego, tj:

a) art. 2a ust. 2 pkt 2, art. 18 ust. 8, art. 20, art. 68 ust. 1 pkt 1c i art. 86 ust. 2 pkt 2 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych, przez bezpodstawne przyjęcie, że przepisy te dają możliwości kwestionowania przez organ rentowy i Sąd kwot deklarowanej podstawy wymiaru składek na ubezpieczenia społeczne, jeżeli zadeklarowana podstawa wymiaru składek mieści się w ustawowo określonych granicach;

b) art. 20 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych, poprzez jego błędną wykładnię i uznanie, że organ i Sąd może korygować deklaracje zawyżonej podstawy poprzez ubezpieczonych, którzy zamierzają do osiągnięcia nienależnie zawyżonych świadczeń, podczas gdy jedynym kryterium przy deklarowaniu podstawy wymiaru składek na ubezpieczenia społeczne jest to, żeby mieściła się w granicach określonych przez przepisy prawa;

c) art. 20 ust. 1 i 3 ustawy z dnia 13 stycznia 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych, poprzez błędną wykładnię polegającą na odniesieniu się przez Sąd do wysokości osiąganych przychodów w kontekście zadeklarowanej podstawy wymiaru składek, która to może uzasadniać zmianę podstawy wymiaru składek, w sytuacji, gdy zadeklarowana przez płatnika podstawa wymiaru w kwocie mieszczącej się w granicach przewidzianych przez ustawę nie podlega weryfikacji i nie musi być adekwatna do uzyskiwanego faktycznie przychodu.

W skardze kasacyjnej podniesiono także zarzut naruszenia przepisów postępowania mający istotny wpływ na wynik sprawy, a to art. 321 § 1 k.p.c. w związku z art. 477¹⁴ § 2 k.p.c. poprzez orzeczenie ponad treść skarżonej decyzji oraz treść odwołania i zmianę podstawę wymiaru składek, w sytuacji w której niniejsza sprawa dotyczyła podlegania ubezpieczeniom społecznym.

Podnosząc powyższe zarzuty strona skarżąca wniosła o uchylenie wyroku z dnia 22 lutego 2022 r. (sygn. akt III AUa 713/19) Sądu Apelacyjnego w Rzeszowie, w części, tj. w zakresie pkt. I i III rozstrzygnięcia i przekazanie sprawy Sądowi Apelacyjnemu w Rzeszowie do ponownego rozpoznania oraz o zasądzenie od organu rentowego na rzecz skarżącej kosztów sądowych w tym również kosztów zastępstwa radcy prawnego według norm przepisanych.

W odpowiedzi na skargę kasacyjną pełnomocnik organu rentowego wniósł o jej oddalenie oraz o zasądzenie od ubezpieczonej na rzecz Zakładu Ubezpieczeń Społecznych kosztów zastępstwa procesowego wg norm przepisanych.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna okazała się uzasadniona w zakresie zarzutu naruszenia przez Sąd II instancji przepisów postępowania, które to naruszenie miało istotny wpływ na wynik sprawy, tj. art. 321 § 1 k.p.c. w związku z art. 477¹⁴ § 2 k.p.c.

Zgodnie z ugruntowanym orzecznictwem Sądu Najwyższego, w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych przedmiot sporu jest określony treścią decyzji organu rentowego i zakresem wniesionego od niej odwołania, a sąd w postępowaniu wywołanym odwołaniem rozstrzyga o prawidłowości zaskarżonej decyzji (art. 477¹⁴ § 2 i art. 477^{14a} k.p.c.) w granicach jej treści i przedmiotu. W sprawie z odwołania od decyzji o niepodleganiu pracowniczemu tytułowi ubezpieczeń społecznych sądy ubezpieczeń społecznych mogą co prawda ustalić nie tylko podleganie spornemu tytułowi ubezpieczeń społecznych, ale także zweryfikować zawyżoną podstawę wymiaru samookreślanych i opłacanych przez płatnika składek na pracownicze ubezpieczenia społeczne, ale wyłącznie wtedy, gdy podstawa wymiaru składek została objęta treścią zaskarżonej decyzji i przedmiotem sporu-odwołania. Zakaz orzekania ponad żądanie oznacza, że sąd nie może orzec co do przedmiotu, który

nie był objęty zaskarżoną decyzją organu rentowego (por. postanowienie Sądu Najwyższego z 14 grudnia 2022 r., III UZ 29/22, Legalis nr 2854436; wyrok Sądu Najwyższego z 8 października 2015 r., I UK 452/14, Legalis nr 1350324).

Zakres ten przekroczył Sąd II instancji, skoro orzekł o wysokości podstawy wymiaru składek, mimo że zaskarżona decyzja dotyczyła wyłącznie kwestii podlegania ubezpieczeniom społecznym. Sąd Najwyższy, w składzie rozpoznającym przedmiotową sprawę, nie akceptuje pojawiającego się w orzecznictwie poglądu, że w razie potencjalnego sądowego ustalenia podlegania spornemu tytułowi ubezpieczeń społecznych dopuszczalna jest w tym samym postępowaniu sądowa weryfikacja zadeklarowanej, a w szczególności oczywiście zawyżonej podstawy wymiaru składek, która decyduje o wysokości świadczeń z ustalonego ubezpieczenia – tym bardziej, jeżeli z treści decyzji wynika jednoznacznie, że dotyczyła ona jedynie kwestii podlegania ubezpieczeniu, a nie podstawy wymiaru składek.

W judykaturze przeważa zapatrywanie, że uchybienie procesowe, które polega na przekroczeniu granic żądania, nie powoduje nieważności postępowania (wydanego wyroku), gdyż ustawodawca nie przewidział takiej przyczyny nieważności (zob. np. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 23 lipca 2004 r., III CK 339/03, LEX nr 174197; z dnia 9 maja 2008 r., II CSK 17/08, LEX nr 424385; z dnia 22 września 2011 r., V CSK 418/10, LEX nr 960546). Nie ma zatem podstaw, aby uznać, że istniały podstawy do wzięcia pod uwagę przez Sąd Najwyższy z urzędu nieważności postępowania przed Sądem II instancji. W konsekwencji, naruszenie zakazu orzekania ponad żądanie przez Sąd II instancji stanowi skuteczną podstawę kasacyjną, skutkującą uchyleniem wyroku w zaskarżonej części i przekazaniem sprawy w tym zakresie do ponownego rozpoznania Sądowi odwoławczemu.

Za bezzasadne natomiast należy uznać podniesione w skardze kasacyjnej zarzuty naruszenia przez Sąd Apelacyjny wskazanych w niej przepisów prawa materialnego. Sąd Najwyższy jednolicie podchodzi do możliwości kwestionowania przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych zadeklarowanej podstawy wymiaru składek na ubezpieczenia społeczne. Zarejestrowanie działalności gospodarczej i towarzyszące temu zadeklarowanie nieznaidującej pokrycia w przewidywanych zyskach wysokiej podstawy wymiaru składki na ubezpieczenia społeczne, a przy tym ze świadomością istnienia przeszkód do prowadzenia tej działalności może

wskazywać na intencję (element subiektywny) nie tyle podjęcia i wykonywania zarobkowej działalności gospodarczej o charakterze ciągłym, lecz włączenia się do systemu ubezpieczeń społecznych w celu uzyskania wysokich świadczeń (por. wyroki Sądu Najwyższego: z 13 września 2016 r., I UK 455/15, LEX nr 2122404; z 6 kwietnia 2017 r., II UK 98/16, LEX nr 2307127; z 18 grudnia 2018 r., II UK 413/17, LEX nr 2609126). W konsekwencji w orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjęto, że ktoś, kto twierdzi, iż prowadzi działalność gospodarczą tylko po to, aby uzyskać świadczenia z ubezpieczenia społecznego, w istocie stwarza pozory tej działalności, bowiem nie zmierza do pozyskania zarobku z działalności, co wypacza sens ustawowy tej instytucji prawa (tak wyroki Sądu Najwyższego: z 6 kwietnia 2017 r., II UK 98/16, LEX nr 2307127; z dnia 11 lutego 2021 r., II USKP 21/21, LEX nr 3119631). Cechą działalności gospodarczej jest prowadzenie jej dla zysku, który powinien wystarczyć na koszty działalności, utrzymanie przedsiębiorcy i dalszy rozwój. Ubezpieczenie społeczne nie jest celem głównym działalności gospodarczej. Celem tym jest zarobek, czyli dochód pokrywający w pełni koszty działalności, w tym ubezpieczenia społecznego, a ponadto wystarczający na utrzymanie oraz rozwój przedsiębiorcy. Występuje nierównowaga, gdy przy niskim przychodzie zgłoszenie wysokiej podstawy składek ma na celu uzyskiwanie wielokrotnie wyższych świadczeń z ubezpieczenia społecznego kosztem innych ubezpieczonych i wbrew zasadzie solidaryzmu (wyrok Sądu Najwyższego z 23 września 2020 r., II UK 353/18, LEX nr 3106218). Organ ubezpieczeń społecznych jest uprawniony do kontroli i korygowania zawyżonych podstaw wymiaru składek z każdego tytułu podlegania ubezpieczeniom społecznym dla zapobieżenia nabywania nienależnych lub zawyżonych świadczeń z ubezpieczenia społecznego, jeżeli okoliczności sprawy wskazują na intencjonalny lub manipulacyjny zamiar uzyskania takich świadczeń z ubezpieczenia społecznego w sposób sprzeczny z prawem lub zmierzający do obejścia przepisów i zasad systemu ubezpieczeń społecznych (zob. wyroki Sądu Najwyższego: z dnia 5 września 2018 r., I UK 208/17, LEX nr 2541912; z dnia 2 lipca 2019 r., I UK 100/18, OSNP 2020 nr 8, poz. 81).

Uprawnienie organu rentowego w tym zakresie zostało także potwierdzone w najnowszej uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 29 listopada 2023 r. (III UZP 3/23, niepubl.), w której Sąd Najwyższy w powiększonym składzie

uznał, że organ rentowy w przypadku podjęcia pozarolniczej działalności przez ubezpieczonego, nie negując tytułu podlegania ubezpieczeniom społecznym, jest uprawniony do weryfikacji podstawy wymiaru składek na te ubezpieczenia w sytuacji, gdy w początkowym okresie prowadzenia tej działalności ubezpieczony deklaruje podstawę wymiaru składek na ubezpieczenia społeczne, której wysokość nie ma odzwierciedlenia w przychodach (art. 6 ust. 1 pkt 5, w związku z art. 83 ust. 1 pkt 1 i 3, w związku z art. 41 ust. 12 i 13, art. 68 ust. 1 oraz art. 86 ust. 1 i 2 w związku z art. 2a ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych, jednolity tekst: Dz.U. z 2023 r., poz. 1230 ze zm.).

Biorąc powyższe pod uwagę, Sąd Najwyższy, na podstawie art. 398¹⁵ § 1 k.p.c., orzekł jak w sentencji.

D.S.

[a!]